

Impact Factor-8.575 (SJIF)

ISSN-2278-9308

B.Aadhar

Peer-Reviewed & Refreed Indexed

Multidisciplinary International Research Journal

March -2022

ISSUE No- (CCCXLI) 341

The Relevance of The Feminism Movement in the Twenty -First Century

Chief Editor

Prof. Virag S. Gawande

Director

Aadhar Social Research &, Development
Training Institute, Amravati.

Editors

Dr. Chetana Yogesh Patil

Convener & Vice Principal , Head,
Women Development Cell

Arts, Commerce and Science College,
Onde, Tal. Vikramgad, Dist. Palghar

Executive-Editors

Dr. Vinod S. Sonawane

I/C Principal,

Arts, Commerce and Science College, Onde,
Tal. Vikramgad, Dist. Palghar

Editors

Dr. Basweshwar Pandagale

Co-Ordinator

HOD, Department of Political Science
Arts, Commerce and Science College,
Onde, Tal. Vikramgad, Dist. Palghar

This Journal is indexed in :

- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmos Impact Factor (CIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

20	शिवरायांची नातसून जिजाबाई साहेब: एक ऐतिहासिक अभ्यास डॉ. विनोद संभाजी सोनवणे	88
21	मार्क्सवादी स्त्रीवाद : संकल्पना आणि स्वरूप प्रा .डॉ. वृषाली लक्ष्मीकांत फुके	92
22	लिंगभाव आणि स्त्रीवाद डॉ. चांदोजी सोपान गायकवाड	96
23	राष्ट्रभारणीत स्त्री मुख्यमंत्र्यांचे योगदान एक चिकित्सा प्रा. सुनिलदत्त गोडसे	101
24	मार्क्सवादी स्त्रीवादी: एक आकलन डॉ. सूर्यकांत लक्ष्मणराव शेळके	104
25	शाश्वत विकासात पद्मश्री तुलसी गौडा व पद्मश्री राहीबाई पोपरे यांचे योगदान प्रा. बिनसोडे राहुल प्रकाश	109
26	शिवकालीन स्त्री जीवन डॉ. श्रेया संजीव दाणी	113
27	सक्षमीकरण महिलांच्या सर्वांगीण विकासाचे साधन डॉ. सोमा पी. गोंडाणे	116
28	स्त्रियांचे समाजातील स्थान - काल आणि आज डॉ. रवींद्र भा. घागस / प्रा. प्रकाश विष्णू घरत	120
29	स्त्रीवाद: समस्या, आव्हाने व उपाय कल्पना राजेश कनके-सिद्धेवाड	123
30	स्त्रीवाद आणि प्रसार माध्यमे (संजना भट : स्त्री आणि भारतीय कौटुंबिक संस्कृती) प्रा स्वाती हरिभाऊ काटे	128
31	स्त्रीवाद : सिद्धांत आणि व्यवहार प्रा .डॉ. अर्जुन येरगे	130
32	स्त्रीवाद आणि प्रसारमाध्यमे : दैनिक प्रजावणी वृत्तपत्राची भूमिका प्रा. अंकुश सुर्यवंशी	134
33	स्त्रीवाद आणि आदिवासी महिला - विशेष संदर्भ पालघर जिल्हा प्रा. जी. एम. घुटे	138
34	स्त्रीवाद आणि प्रसारमाध्यमे प्रा. संजय महेबूब तडवी	143
35	स्त्रीवाद आणि स्त्री - पुरुष समता डॉ. राम पांडूरंग साबदे	146
36	स्त्रीवाद व आदिवासी महिला प्रा. सौ. आशिषा आशिष म्हात्रे (सुप्रज्ञा)/सौ. अपुर्वा अमित पाटील (स्नेहल)	149
37	स्त्रीवाद: समस्या आव्हाने व उपाय दत्ताजी हुल्लप्पा मेहत्रे	152
38	स्त्रीवादाचा उदय व विकास: समाजशास्त्रीय अध्ययन डॉ. श्रीनिवास पीलगुलवार	155
39	स्त्रीवादी चळवळ आणि घरगुती हिंसा प्रा. दर्शना अतुल भोईर	163
40	स्त्रीवादी परिप्रेक्षातून लिंगाधारित अर्थसंकल्पाचा अभ्यास प्रा. संतोष भावार्थे	167
41	स्त्रीवादी साहित्य चळवळ व स्त्रीवादी साहित्य समीक्षा प्रा. आर. एस. शनवार	170

स्त्रियांचे समाजातील स्थान – काल आणि आज**डॉ. रवींद्र भा. घागस / प्रा. प्रकाश विष्णू घरत**

सोनोपंत दांडेकर महाविद्यालय, पालघर

गोषवारा-

अतिप्राचीन काळापासून समाजाच्या विविध क्षेत्रात बुद्धिमान, कर्तृत्ववान, स्त्रियांचा इतिहासात उल्लेख आढळतो. आज अनेक क्षेत्रात स्त्रियांनी आपले कर्तृत्व सिद्ध केले आहे. बुद्धिमत्ता, शौर्यगुण, पातिव्रत्य, आदर्श मातृत्व, युद्ध कौशल्य, संघटन कौशल्य या सारख्या गुणयुक्त महिला समाजात दिसतात. त्याचप्रमाणे अनेक समस्यांनी ग्रासलेल्या महिलाही समाजात पहावयास मिळतात. समाजातील सामान्य स्त्रीचे स्थान हे पुरुषांच्या तुलनेत सर्वच देशात, सर्वच जाती धर्मात दुय्यम मानले आहे. त्यामुळे आजही स्त्रियांना अनेक समस्यांचा सामना करावा लागत आहे.

प्रस्तावना-

भारतीय समाजात स्त्रियांना पुरुषांप्रमाणे स्थान दिले जात नाही. तिच्यावर अनेक सामाजिक बंधने लादली जातात. धार्मिक सण, शिक्षण, नोकरी, राजकारण इत्यादी मध्ये सहभागी होण्यावर मतांतरे दिसून येतात. वेदकाळा पासून स्त्रिला स्वतःच्या अस्तित्वासाठी संघर्ष करावा लागत आहे. या संघर्षातून अनेक स्त्रियांनी खंबीरपणे स्वतःला सिद्ध केले आहे. आपल्या कर्तृत्वाचा ठसा समाजात उमटविला आहे. मात्र पुरुष प्रधान संस्कृतीमुळे समाजात पुरुषांचे वर्चस्व दिसून येते. आजही समाजात स्त्रियांचे स्थान हे दुय्यम आहे. स्त्रियांचे स्थान जर उंचवायच असेल तर, राजकारणात असणाऱ्या महिलांनीच आता महिलांच्या सबळीकरणासाठी प्रयत्न केले पाहिजेत. धर्म-जात, शहरी-ग्रामीण भाग अशा सर्वच ठिकाणी स्त्रियांवरील सामाजिक बंधने आणि अनिष्ट रुढी व परंपरा नष्ट करण्याचा प्रयत्न केला पाहिजे सामाजिक समता निर्माण केली पाहिजे.

• स्त्रियांचे समाजातील स्थान काल आणि आज-

आज 21 व्या शतकात आपण वावरत आहोत मानवाने सर्वच क्षेत्रात प्रगती केली आहे. अनेक शोध लावले आहेत. आधुनिक तंत्रज्ञानाने यशाची सर्व शिखरे गाठली आहेत. समाजाच्या या प्रगतीमध्ये पुरुषांबरोबरच स्त्री वर्गाचे सुद्धा महत्त्वपूर्ण योगदान लाभले आहे. देशाच्या सर्वच क्षेत्रात स्त्रिया वरीष्ठ पदावर कार्यरत आहेत. असे असले तरी आजही स्त्री अत्याचाराच्या अनेक घटना पहावयास व एकावयास मिळत आहेत. अगदी द्रौपदी पासून ते कालच्या निर्भया व आजच्या गुजरात राज्यातील सुरत येथे भरदिवसा रस्त्यात गळा चिरून मुलीची हत्या होत आहे. अशा कित्येक घटना घडताना दिसतात. या घडणा-या घटना पाहिल्या तर असे दिसते की, स्त्रियांकडे बघण्याची एक मानसिकता दिसून येते. अशा मानसिकतेतूनच या घटना घडत असतात. या मानसिकतेचा विचार करता ही मानसिकता तयार होण्याचे कारण म्हणजे स्त्रियांकडे पाहण्याचा दृष्टिकोण होय.

स्त्रियांचे समाजातील स्थान पाहत असताना इतिहासात डोकावून पाहिले तर आपल्या समाजात पुरुषांच्या तुलनेत स्त्रियांचे स्थान पूर्वपार दुय्यमच राहिले आहे. त्यातूनच स्त्रियांच्या अनेक समस्या निर्माण झाल्या आहेत. ह्या समस्या नेमक्या केव्हापासून झाल्या आहेत. आणि स्त्रियांचे हे स्थान समजावून घेण्यासाठी आपण त्यांचे पुढील तीन कालखंडात वर्गीकरण करू आणि स्त्रियांचे समाजातील स्थान समजावून घेऊ.

१) वैदिक कालखंडातील स्त्रियांचे समाजातील स्थान :-

भारतीय संस्कृती परंपरेत समाजात कुटुंब संस्थेला अत्यंत महत्त्वाचे स्थान असून, त्यात स्त्रियांना केंद्रबिंदू मानण्यात आले आहे. प्राचीन काळापासून समाजात स्त्री दुय्यम स्थानी होती, असा ऐतिहासिक समज रूढ होता. मात्र वास्तविकता अशी नव्हती तर वैदिक कालखंडात स्त्रियांचे समाजातील स्थान हे पुरुषांच्या बरोबरीचे होते. समाजात स्त्रियांना मानाचे स्थान होते. कौटुंबिक व सामाजिक अनेक उपक्रमांमध्ये, कार्यक्रमांमध्ये स्त्रियांचा सहभाग असायचा अनेक धार्मिक संस्कारही मुलांप्रमाणे मुलींवरही केले जात असत. जसे उपनयन संस्कार (मुंज करणे) मुली शिक्षण घेत असत. स्वतःचे निर्णय स्वतः घेत असत, याचे उदाहरण म्हणजे स्वयंवराची प्रथा होय. स्वयंवराच्या प्रथेमुळे आपल्या लक्षात येते की, स्त्रियांना विवाह विषयक निर्णय घेण्याचे स्वातंत्र्य होते. पतीच्या मृत्यूनंतर पुनर्विवाह करण्याची परवानगी होती. तसेच विवाह विच्छेदनाचा अधिकार होता. त्याच बरोबर गृहस्थाश्रमातील सामाजिक व धार्मिक

कार्यात स्त्रिया पुरुषांच्या बरोबरीने भाग घेत असत. थोडक्यात वैदिक कालखंडात स्त्रियांच समाजात स्थान हे पुरुषांच्या बरोबरीचे होते.

२) वैदिक कालखंडानंतर स्त्रियांचे समाजातील स्थान-

वैदिक कालखंडानंतरचा काळ भारतीय स्त्रीच्या जीवनातील अत्यंत अंधकारमय असा कालखंड होय. याच कालखंडात स्त्रियांची समाजातील भूमिका सीमित काढण्यात आली. मनुस्मृती आणि अन्य धर्म शास्त्राप्रमाणे स्त्रिला परावलंबी करण्यात आले. म्हणजेच तिला पुरुषांवर अवलंबून रहावे लागले. पावित्र्याच्या संकल्पनेला धर्मशास्त्रीय आधार देऊन नैतिकतेच्या व अनैतिकतेच्या संकल्पना स्त्रियांच्या मनावर रुजविण्यात आल्या. अनेक प्रकारच्या व्रत-वैकल्याची महती सांगून स्त्रिया त्यामध्ये सतत गुंतून राहतील अशी व्यवस्था निर्माण केली. मनुस्मृती आणि धर्मशास्त्रांनी स्त्रिया वागण्यावर बंधने घातली, अनेक नियम केले. सामाजिक सुरक्षेच्या नावाखाली "चूल आणि मुल" इतकेच कार्यक्षेत्र स्त्रीचे ठरविण्यात आले. याच कालखंडात अनेक अनिष्ट रूढी व परंपरा निर्माण केल्या गेल्या. यामध्ये...

- * देवदासी सारखी अनिष्ट प्रथा रूढ झाली.
- * पती निधनानंतर सती जाण्याची पद्धत प्रस्थापीत झाली.
- * केशवपन प्रथा सुरु झाली.
- * विधवा-पुनर्विवाह बंदी घातली.
- * हुंडा पद्धत सुरु झाली.
- * बहुपत्निक प्रथा अस्तित्वात आली.
- * स्त्रियांना शिक्षणापासून वंचित ठेवण्यात आले.
- * मुलींचे लहान वयातच लग्न होऊ लागले (बाल विवाह प्रथा)

यासारख्या अनेक अनिष्ट रूढी व परंपरा याच कालखंडात सुरु झाल्याने समाजात स्त्रियांचे स्थान हे दुय्यम मानले गेले. त्यातूनच स्त्रियांच्या अनेक समस्या निर्माण झाल्याचे दिसून येते.

३) आधुनिक कालखंडात स्त्रियांचे समाजातील स्थान :-

आधुनिक समाजात स्त्री-पुरुष समानता कायद्याने मान्य केली आहे. अनेक हक्क अधिकार स्त्रियांना मिळाले आहेत. याकरिता राजा राममोहन रॉय यांच्या पासून ते महात्मा गांधी, डॉ. आंबेडकर यांच्यापर्यंत अनेक समाजसुधारकांनी स्त्रियांच्या प्रश्नांना वाचा फोडली, स्त्रियांच्या समस्यांकडे समाजाच लक्ष वेधले. त्यातून स्त्रियांच्या हक्कासाठी अनेक चळवळी उदयास आल्या. महाराष्ट्रात महात्मा ज्योतिबा फुले, गोपाळ गणेश आगरकर, महर्षी धोंडो केशव कर्वे या सारख्या समाज सुधारकांनी स्त्री हक्कासाठी कार्य हाती घेतले. समाजात स्त्रियांच्या बाबत ज्या अनेक रूढी व परंपरा होत्या त्या विरोधात चळवळी सुरु केल्या यामध्ये सती प्रथे विरोधात राजा राममोहन रॉय, विधवा-पुनर्विवाह महत्त्व देणारे ईश्वरचंद्र विद्यासागर, स्त्रीशिक्षणाचा पुरस्कार करणारे महात्मा ज्योतिबा फुले, आचार्य बाळशास्त्री जांभेकर, लोकहितवादी या सारख्या महान सुधारक यांनी स्त्रियांच्या सामाजिक समानतेबद्दल, शिक्षणाविषयी चळवळी सुरु केल्या. स्त्रियांना हक्क मिळाले स्त्री शिक्षण घेऊन नोकरी करू लागली, अर्थाजन करू लागल्या, अनेक क्षेत्रात महत्त्वाच्या जबाबदाऱ्या पार पाडू लागल्या.

देशाला स्वातंत्र्य मिळाल्यानंतर भारतीय संविधानाने स्त्री-पुरुष मूलभूत हक्क दिले. त्याच बरोबर अनेक अनिष्ट रूढी व परंपरा कायद्याने बंदी घातली स्त्री शिक्षण व रोजगारासाठी संधी निर्माण केल्या. मताधीकरणसारखा महत्त्वाचा हक्क मिळाला. हुंडा, कन्या विक्रेय, बहुपत्नीत्व यासारख्या प्रथा नष्ट केल्या. स्त्रियांना घटस्फोटाचा अधिकार दिला. मालमत्तेत कायदेशीर वाटा मिळाला. स्थानिक स्वराज्य संस्थेत राखीव जागांची तरतूद करण्यात आली. थोडक्यात स्वातंत्र्यानंतर आजच्या 21 व्या शतकात आज स्त्रियांसाठी सर्वक्षेत्र खुली करण्यात आली आहेत. यामुळे स्त्रियांनी सुद्धा आपले कर्तृत्व सिद्ध केले आहे अनेक क्षेत्रात आपल्या कर्तृत्वाचा ठसा उमटविला आहे महत्त्वाच्या पदावर आपली योग्य जबाबदारी पार पाडत आहेत. गावच्या सरपंचपदापासून ते देशाचे पंतप्रधान, राष्ट्रपती पदापर्यंत मजल मारली आहे. निश्चितच आधुनिक युगात स्त्रियांच स्थान उंचावले आहे. मात्र यामुळे सर्व स्त्रियांचे प्रश्न सुटले आहेत. असे मात्र सांगता येत नाही. आजही समाजात स्त्रियांच्या समस्या आ वासून उभ्या आहे.

सारांश :- आज एकविसाव्या शतकातील स्त्री शिक्षण घेऊन अर्थाजन करू लागल्या आहेत. गुलामगिरीची सर्व बंधने तोडून सार्वजनिक जीवनात महत्त्वाच्या जबाबदाऱ्या उचलत आहेत. आपल्या कर्तृत्वाचा ठसा उमटवत आहेत. मात्र सर्व स्त्रियांचे प्रश्न सुटले आहेत असे म्हणता येणार नाही. आजही समाजात हुंडाबळी, कौटुंबिक अत्याचार, मारहाण, स्त्रियांचे अपहरण, बलात्कार करून हत्या अशा अनेक समस्या भेडसावत आहेत हे मात्र नाकारता येत नाही.

संदर्भसूची :-

- १) तिची कहाणी - निरंजन घाटे - समकालीन प्रशासन
- २) शिवकालीन स्त्रियांच्या अधिकारकक्षा-निलिमा भावे- पॉप्युलर प्रकाशन
- ३) स्त्रीमुक्ती संवर्धन -और इतिहास -रमणिका गुमा -सामाजिक प्रकाशन
- ४) स्त्रियांचे सक्षमीकरण -किरण वेदी -मेहता पब्लिशिंग हाऊस
- ५) महिला सबलीकरण- प्रा.डॉ. संभाजी देसाई -प्रशांत पब्लिकेशन
- ६) स्त्री-पुरुष तुलना -विलास खोले -प्रतिमा प्रकाशन